

Dr. sc. Zlatko Begonja
Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru

DALMATINSKI DIO HRVATSKE, PARIŠKA MIROVNA KONFERENCIJA I UGOVOR O MIRU S ITALIJOM (1946.-1947.)

Sažetak

Jedan od rezultata mirovne konferencije u Parizu, započete 1946. godine, bio je prihvaćen završni tekst nacrtu mirovnih ugovora iz 1947. godine, i to između Saveznika s jedne strane te Italije, Mađarske, Bugarske, Rumunjske i Finske s druge strane. Ugovor s Italijom zaključen je i potpisan 10. veljače 1947., čime je nova Jugoslavija, odnosno Hrvatska, stekla puni suverenitet nad svim dalmatinskim, ali i ostalim priobalnim i otočnim dijelom Hrvatske.

Navedenim je događajem konačno razriješen dotadašnji dugogodišnji teritorijalni spor između dviju jadranskih država, Italije i Jugoslavije. Ratifikacija Ugovora u cijelosti je otklonila sve posljedice koje su u prethodnom razdoblju, u *de facto* i *de iure* smislu, proizlazile iz ranije sklopljenog Rapallskog ugovora (1920. godine), a bitno oslonjenog na kondicije iz Londonskoga sporazuma definiranog još 1915. godine.

Ključne riječi: Mirovna konferencija, dalmatinski dio Hrvatske, teritorijalni spor, ugovor s Italijom

Nekoliko je političko-diplomatskih, a s obzirom na okolnosti i vojnih, događaja ključno obilježilo razdoblje što je prethodilo mirovnoj konferenciji u Parizu 1946. godine, kao i Savezničkom potpisivanju Ugovora o miru s Italijom, događaju koji je uslijedio početkom 1947. godine. Upravo je iz tih razloga, u prvome redu, ovdje neophodno dati relativno kraći prikaz spomenutih događaja koji su svojim krajnjim učincima *pro futuro* na posredan način imali sasvim izvjesnog utjecaja na potrebu održavanja mirovne konferencije, ali jednako tako i na konačne rezultate sklopljenog Ugovora.

U tom kontekstu moramo napomenuti da je, prema kondicijama iz ranije zaključenog Londonskog ugovora 1915. godine, kojima su sile Antante ovjerenim jamstvom «kupile» naklonost Italije za svoje strateške vojno-političke potrebe, stanoviti dio prostora dalmatinske Hrvatske, uostalom kao i neki drugi dijelovi istočnojadranskog teritorija, odmah po okončanju Prvoga svjetskog rata trebao službeno pripasti Kraljevini Italiji. Takav je čin imao za

posljedicu nastali slijed događaja, posebice izražen trenutkom potpisanoga primirja između Antante i Austro-Ugarske koncem 1918. godine. Naime, u nastalim prilikama Italija je u svojstvu jedne od sastavnica pobjedničke koalicije, logično se pozivajući na prethodno dobivena jamstva, u punoj mjeri vojno realizirala diplomatski obećane teritorijalne koncesije popisane u načelima spomenutoga Londonskog ugovora. I stoga je na temelju ostvarene potpore velesila dijela međunarodne zajednice, Italija tijekom 1919. godine uspjela vojno zauzeti ukupno 34 dalmatinske općine.

Od toga trenutka golemi dio dalmatinske Hrvatske, u *de facto* smislu, nosio je status područja koje su zauzele, odnosno okupirale, talijanske vojne postrojbe. Dodatna potvrda uspostavljenog stanja, premda ne u onom teritorijalnom obliku kako je to bilo predviđeno Londonskim ugovorom, uslijedila je veoma brzo, već 1920. godine, kada je između Kraljevine Italije i Kraljevstva SHS došlo do zaključenja Rapalskog ugovora. Naime, njime je Italija i u *de iure* pogledu realizirala dobitak dijelova istočnojadranskih teritorija pa je na taj način stekla i službeno pravo na određeno područje dalmatinske Hrvatske. Prema odredbama iz toga Ugovora, Italija je uz ostalo ostvarila nepovratno pravo na grad Zadar i otoke Lastovo i Palagruža, koji su nešto kasnije, kao zajednička cjelina, sačinjavali novu talijansku upravnu jedinicu službeno nazvanu Pokrajina Zadar ("Provincia di Zara").

U takvim je nepromijenjenim okolnostima, poglavito što se tiče spomenutih definiranih teritorijalnih odnosa, započeo Drugi svjetski rat. Pritom ipak moramo skrenuti pozornost i na činjenicu nastale iznimke, koja je u tom kontekstu zapravo uslijedila isključivo kao rezultat revidiranja prostornih razgraničenja između Italije i novouspostavljene Nezavisne Države Hrvatske. Naime, rezultirala je postignutim dogovorima između dviju strana u svibnju 1941., i pored ostaloga sadržavala važno određenje njihova međusobnog teritorijalnog razgraničenja. No ipak, kako ta problematika nije predmet ovoga izlaganja, nećemo se upuštati u njezino daljnje, podrobnije pojašnjenje.

Stoga je tek konačnim završetkom ratnih zbivanja na promatranim prostorima, uz presudnu pomoć proizišlu postignućima vojnih rezultata, nastupila faktična promjena međudržavne granične crte između Italije i Jugoslavije. S obzirom na tada prevladavajuće vojno-političke okolnosti, kao i međunarodno-pravne obveze koje su proizlazile na temelju odnosa prethodnog i novoostvarenog stanja, takva situacija običnim automatizmom nije mogla biti prihvaćena, odnosno potvrđena kao *de iure* relevantna činjenica. Upravo je zato, na naknadno upriličenoj Pariškoj mirovnoj konferenciji, koja je pored ostaloga imala zadatak utvrditi i donijeti konačne odluke u pogledu novonastalih promjena međudržavnih razgraničenja, ipak došlo do razrješenja toga ozbiljnog pitanja. Iako je navedeni talijansko-jugoslavenski teritorijalni

prijepor imao obilježje latentne naravi, njegova je dugotrajnost bitno opтереćivala dotadašnje sveukupne odnose dviju država na sučeljenim stranama Jadrana.

Kao što je poznato, Mirovna konferencija u Parizu započela je svojim radom 29. srpnja i trajala do 15. listopada 1946., a takva je uslijedila kao rezultat prethodno postignutog nacrtu Ugovora o miru između Saveznika s jedne strane i Italije, Mađarske, Bugarske, Rumunjske i Finske s druge strane. Takve je nacрте u predloženoj formi pripremila i Konferenciji dostavilo Vijeće ministara vanjskih poslova velikih sila: SAD-a, Velike Britanije, Francuske i SSSR-a. No, međutim, ono što je za nas u ovome slučaju od predmetnog zanimanja, isključivo je definirani Ugovor o miru s Italijom, koji je svojim okvirima prioriteto određivao ukupno teritorijalno razgraničenje između Italije i Jugoslavije, što je, prema tome, podrazumijevalo i konačno rješenje statusa dalmatinskoga dijela Hrvatske.

Pritom odmah moramo naglasiti kako je na Konferenciji, prema navodima Edvarda Kardelja, tadašnjeg voditelja Jugoslavenske delegacije, prioriteto vođena rasprava u pravcu potenciranja problematike vezane uz područje Trsta i Julijske Krajine. To je, dakle, jasno značilo da status promatranog prostora Dalmacije na Konferenciji doista i nije dolazio pod znak pitanja, odnosno, da u tom pogledu, zapravo, i nisu postojale nikakve značajnije nedoumice, ili možda oprečna stajališta među pregovaračkim delegacijama.

Nadalje, u tom smislu, a prema izričitom traženju Vijeća ministara velikih sila, prilikom rasprave oko Ugovora o miru s Italijom, gotovo su stalno prevladavale dvojbe i prijepori u svezi s konačnim prihvaćanjem četiri ponuđena prijedloga talijansko-jugoslavenskog razgraničenja. Naime, prijedlozi dostavljeni na razmatranje bili su američki, britanski, francuski i sovjetski. Svi su oni, kako se tada službeno tvrdilo, polazili s osnovnih pozicija tzv. ujednačene etničke podjele, iako su istodobno njihova tako proizišla gledišta bila značajno, točnije rečeno, oprečno različita. Na koncu je nakon provedenih rasprava i uvjeravanja, postupkom glasovanja na Konferenciji, ipak usvojena crta razgraničenja koju su predložili Francuzi, kolokvijalno nazvana francuskom linijom. Prema navedenom rješenju proizlazilo je da područje istočno od prihvaćene crte razdjelnice pripada Jugoslaviji, dok je zapadni prostor u tom slučaju pripao Italiji. Dakako da je na osnovi tako postignutih cjelokupnih određenja logično proizlazio i konačan status dalmatinskoga dijela Hrvatske.

No međutim, svoje nezadovoljstvo zbog značajnog političkog utjecaja, odnosno principa nametanja cjelokupnog rješenja graničnog pitanja između Italije i Jugoslavije, široj je javnosti tada pokušavao pojasniti i spomenuti

voditelj jugoslavenske delegacije, Edvard Kardelj. Tako je u jednom od svojih mnogobrojnih istupa za jugoslavenske medije, u razgovoru vođenom za dnevne novine "Slobodna Dalmacija" iz 1946. godine, iznio i sljedeću, veoma znakovitu tvrdnju: "Naši zapadni saveznici govore nam, kao da opravdavaju davanje našeg kompaktnog etničkog teritorija na zapadu Italiji: vi imate Talijane u Zadru, Rijeci, Puli, prema tome treba dati Slovenske seljake na zapadu Italiji, da se dobije nekakva 'etnička ravnoteža', da bude jednak broj Talijana i Jugoslavena pod tuđom vlašću". Na iznesenu primjedbu zapadnih saveznika, Kardelj je spremno odgovarao navodima kako je, prema prihvaćenoj razdjelnici, istočno od crte ostajalo oko 90.000 Talijana, dok se u takvim okolnostima na zapadu nalazilo oko 200.000 Jugoslavena.

Dakle, konačno postignutim dogovorom u načelu je završen dotadašnji postojeći dugotrajni granični spor između Italije i Jugoslavije. Međutim, takvo rješenje ipak nije u cijelosti dalo odgovore na sva pitanja, poglavito ne u pogledu tada još do kraja neriješenog statusa grada Trsta. Naime, taj je problem obilježio narednih nekoliko godina i nastavio bitno otežavati međusobne talijansko-jugoslavenske odnose te je okončan tek 1954. godine.

Završni tekst nacrtu mirovnih ugovora, pa tako i ovoga s Italijom, kao što je poznato, potpisan je 10. veljače 1947. u Parizu, a njime je Jugoslavija na temelju postignutih dogovora na Mirovnoj konferenciji, pored ostalog dijela teritorija, stekla i puni suverenitet nad prije otuđenim dalmatinskim dijelom Hrvatske. Tako je odjeljkom 4. Ugovora o miru, koji se odnosio na FNR Jugoslaviju, člankom 11. u točki 1., bilo određeno također i to da: «Italija ustupa Jugoslaviji s pravom punog suvereniteta teritoriju, koja se nalazi između novih granica Jugoslavije, a također i općinu Zadar i sve otoke i obližnje otoke». Narednom točkom 2. istoga članka navedeno je sljedeće: "Italija ustupa Jugoslaviji s pravom punog suvereniteta otok Palagružu i obližnje otoke".

Neposredno nakon provedbe ratifikacije toga Ugovora, kojega je u rujnu 1947. provela jugoslavenska strana, uslijedili su novi političko-pravni potezi pa je tako Prezidijum Sabora NRH donio dva Ukaza koji su stupili na snagu 1. listopada 1947. Prvi je nazvan "Ukaz o proširenju važnosti Ustava, zakona i drugih propisa NRH na područje Istre, gradova Rijeke i Zadra te otoka Lastova", a u njemu je člankom 1. bilo regulirano sljedeće: "Važnost Ustava, zakona, uredaba, pravilnika i drugih pravnih propisa NRH, proširuje se na područje Istre, gradova Rijeke i Zadra, te otoka Lastova, koje je po ugovoru o miru s Italijom pripojeno teritoriju FNRJ". Naredni Ukaz službeno je nosio naziv "Ukaz o priznanju narodnih odbora na području Istre, gradova Rijeke i Zadra te otoka Lastova zakonitim organima vlasti".

S obzirom na to da su oba Ukaza u logičnom smislu slijedila odredbe iz Mirovnog ugovora, na taj način su zapravo i potvrđivala dokidanje svih do

tada važećih odredbi iz Rapalskog ugovora. Upravo je činjenica formalnog egzistiranja Rapalskog ugovora u vrijeme aktivnog trajanja Konferencije bila važnim elementom, odnosno postavkom od koje su polazili Italija i njezini politički saveznici, te im je prioritetno služila za ustrajavanje na pokušajima održanja i nastavka postojećeg stanja u pogledu ranije uspostavljenih teritorijalnih odnosa s Jugoslavijom.

Na koncu, kad analiziramo spomenute činjenice iz pregovaračkog procesa na Mirovnoj konferenciji u Parizu, primarno vezane uz odnose Italije i Jugoslavije, kao i činjenice iz nedugo nakon toga sklopljenog Ugovora o miru s Italijom, nedvojbeno proizlaze određeni zaključci o tome da su odnosi dviju zemalja ipak ostali znakovito obilježeni nadmetanjem dviju oprečnih ideološko-političkih opcija. Naime, u tom postupku jedna je, ona zapadna, čvrsto podupirala interese talijanske strane, prvenstveno zbog postojeće političke srodnosti, ali jednako tako i zbog znatnog tereta moralnih obveza što su ih neke od vodećih zapadnih sila naslijedile još iz razdoblja sudjelovanja u definiranju i nametanju odredbi Londonskog i Rapalskog ugovora. Druga je, pak, polazeći sa stajališta imperativnog zastupanja suprotnih političkih gledišta od onih zapadnih saveznika, bila ipak sklonija jugoslavenskoj strani, i to bitno zbog uske povezanosti i ideološke bliskosti njihovih vladajućih režima. I upravo su zbog takvih odnosa na Konferenciji značajno podržavali sva postavljena jugoslavenska teritorijalna traženja. Pod takvim uvjetima, ne uvažavajući stvarno, odnosno realno stanje na problematiziranom području, vođeni su iscrpljujući pregovori te su konačno doneseni zaključci, dobrim dijelom zasnovani na principima političkog pragmatizma, osjetno prožeti i isprepleteni spomenutim interesima koji su u takvim prilikama prevladavali unutar pobjedničke koalicije.

Kao djelomična potvrda uspostavljenih relacija ovdje nam može poslužiti i jedan događaj koji je svojedobno svojim intrigantnim činom dao naslutiti moguće drukčije pravce rješenja teritorijalnog spora između Italije i Jugoslavije, od onoga kasnije postignutog na Mirovnoj konferenciji, a takav se isključivo odnosio na dalmatinsko područje. Naime, neposredno nakon prestanka ratnih aktivnosti u gradu Zadru u studenome 1944., točnije nekoliko dana nakon ulaska postrojbi NOV-a u Zadar, u gradsku luku uplovio je i brod britanske ratne mornarice, čiji su vojnici odmah nakon iskrcavanja na kopno, s točno određenim ciljem, izazvali fizičke sukobe s pripadnicima NOV-a. Razlozi takvog ponašanja bili su, zapravo, u britanskom ustrajavanju, odnosno ultimativnom zahtijevanju na tome da je Zadar eksteritorijalno područje. To je naprosto značilo da Britanci u takvim okolnostima nisu prihvaćali nikakve zapovijedi koje su izdali predstavnici NOV-a. Njihovo zahtijevanje, uostalom, što su i sami u komunikaciji s predstavnicima NOV-a potvrđivali, proi-

zlazilo je iz činjenice o, tada još uvijek ne do kraja razriješenom, međunarodno-pravnom statusu grada Zadra. Naime, grad se u tom razdoblju, s obzirom na tada važeće odredbe iz Rapalskog ugovora, formalno nalazio pod talijanskim suverenitetom. Preferirajući takvu činjenicu, britanski vojnici do svoga odlaska iz Zadra nisu bili skloni uskoj suradnji s NOV-om, iako su im to bili koalicijski partneri iz rata. Time su na izravan način predočavali sve vojne i političke silnice koje su u tim trenucima ključno određivale sveukupne odnose.

Stoga na koncu ipak možemo zaključiti kako navedeni događaj, bez obzira na to što je u vremenskom smislu prethodio političkim pripremama za Mirrovnu konferenciju i upravo zato ostavljao znakovite poruke, u konačnici nije imao bitnog utjecaja na tijek određenja pravaca rješenja teritorijalnog spora između Italije i Jugoslavije. Naprotiv, uslijedilo je upravo suprotno, sav dalmatinski dio Hrvatske (kao i ostali Hrvatski prostori), zaključenjem i ratifikacijom Ugovora o miru s Italijom, došao je u okvir matice domovine Hrvatske. Ta je okolnost značila trajno otklanjanje svih posljedica koje su, proizlazeći iz popisanih odredbi u Londonskom i Rapalskom ugovoru, predstavljale goleme teškoće u dotadašnjoj realizaciji takvoga cilja.

Summary

Dalmatian Part of Croatia, Paris Peace Conference and Treaty of Peace with Italy

One of the consequences of the Paris Peace Conference initiated in 1946 was the acceptance of the final draft of the peace treaties from 1947, between the Allied nations on one side and Italy, Hungary, Bulgaria, Romania and Finland on the other. Treaty of peace with Italy was concluded and signed on 10 February 1947, which enabled new Yugoslavia, i.e. Croatia, to obtain absolute supremacy over Dalmatian and entire coastal and insular part of Croatia.

The aforementioned event helped finally settle the earlier territorial dispute that lasted for many years between the two Adriatic states, Italy and Yugoslavia. The ratification of the Treaty entirely eliminated all consequences which de facto and de iure emerged from the previously signed Rapallo Treaty (1920), substantially leaning on the conditions set forth in the London Treaty defined in 1915.

Keywords: Peace conference, Dalmatian part of Croatia, territorial dispute, Treaty of peace with Italy